

Ludwig Feuerbach. *Klasik, İbrani ve Hıristiyan Antikçağ Kaynaklarına Göre Tanrıların Doğuşu*. Çev. Oğuz Özügül. İstanbul: Say Yayınları, 2012. 352 s. ISBN: 9786050201154

TAMER YILDIRIM
Sakarya Üniv. İlahiyat Fakültesi
tyildirim@sakarya.edu.tr

Tanrıların Doğuşu adıyla basılan eser Ludwig Andreas Feuerbach'ın (1804-1872), fikirselsel gelişiminin son aşaması olarak değerlendirilen bir dönemde yazdığı ve kendisinin nitelendirmesiyle en önemli çalışması olan *Theogonie nach den Quelle des klassischen, hebräischen und christlichen Altertums* (= *Theogony according to the Sources of Classical, Hebrew and Christian Ancient Periods* = *Klasik, Yahudi ve Hıristiyan Antikite Kaynaklarına Göre Teogoni*) ya da kısa olarak *Theogony* diye bilinen eserin çevirisidir. Türkçe'ye çevrilmesi nedeniyle dinin antropolojiye indirgenmesi düşüncesinin önemli ismi olan filozofun eseri hakkında bazı bilgiler vermek eserin yerini anlamak açısından önemli olacaktır. Eser, 1857'de kendisine ait *Sämmtliche Werke* (= *Collected Works* = *Toplu Eserler*)'in dokuzuncu cildi olarak yayınlanmış ve yazıldığı tarihlerde neredeyse hiç dikkat çekmemiş ve herhangi bir başarı elde edememişti. Bu durumdan muzdarip bir şekilde Feuerbach 1860'larda yazdığı bir mektupta şöyle der:

Arkadaşlarımın ve düşmanlarımın geniş araştırmalardan kaynaklanan bu incelemeyi, görmezlikten gelmeye ittifak ettiklerini görmek dehşet verici bir şeydir. Bana göre bu kitap, kitaplarımın en basiti, en mükemmeli, en olgunudur, ben bu kitapta daha önceki kitaplarımda felsefi diyalektik tartışmalar şeklinde sunduğum şeyleri ayrı konular halinde yazdım. (Henri Arfun, *Feuerbach*, çev. İbrâhîm el-'Arîs, Beyrut: el-Mu'essesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1981, s.22)

Feuerbach'ın bu şekilde düşünmesine rağmen birçok kimseye göre bu durum eserin ve dolayısıyla yazarının, Avrupa felsefe camiası arasında artacak bir düşüşün habercisi olmuştur. Eserin etki yapmamasının en önemli sebebi ise bu kitapta anlatılanların zaten daha önce yazmış olduğu kitaplarında belirtilmiş olması ve diğer eserlerin hacim olarak daha küçük olmaları okunmalarını kolaylaştırırken bu eserin özellikle okuyucuya

bıkkınlık hissi verecek kadar çok, uzun tanımsal anlatımlar içermesidir. Fakat bu eserin değerini düşürecek bir durum değildir. Eserin yayınlanmasını izleyen dönemden sonra Feuerbach çok hızlı bir şekilde unutulmuş ve tek başına bırakılmış ve onun Almanya’da felsefe dünyasında bir hükmü kalmamıştır.

Tarihsel olarak böyle olmasına rağmen önemli olan husus şudur ki, *Tanrıların Doğuşu* Feuerbach’ın dini düşüncesinin son merhalesi olarak değerlendirilir. Ve bu eserinde ana hatlarıyla din ve ahlak ilişkisini ortaya koyar. Bu merhale gelişmiş sanatların ortaya çıkması, tabiat güçlerinin insana baskısının azalmasıyla oluşur. Özellikle dinin psikolojik temellerinden hareket ederek, dini gelişimin çeşitli yönlerini yorumlamaya daha uygun olarak gördüğü bir teori geliştirir. O, diğer dinler ve Yunan ve Roma mitolojisine göre *The Essence of Christianity (Hristiyanlığın Özü)* adlı eserindeki planını daha ileriye taşır. *Tanrıların Doğuşu* kitabında misal olarak insanın üstün bir ideali ve başka varlıklara muhtaç olduğunu kavramasına işaret eder ki, bu ikisi beraberce bir tür mutluluğa teşvik olmaktadır. Buna göre insanın isteklerini elde edeceğini iddia eder. Bu iddiayı doğru hale getirmek içinde insanlık Tanrılarına isteklerini tamamlayacak ve garantileyecek şeyler olarak bakarlar. Feuebach’a göre Tanrıların ortaya çıkışı tabiata ve insanlara olumsuz bir itimada dayanmaktan kaynaklanır. Fakat asıl sebep insanlığın istek ve arzularının kâinatın yapısıyla uyduğu iddiası üzerine kaim olan olumlu bir sıçramadır.

Feuerbach’ın, *The Essence of Christianity*’nin insanî yönü ile *The Essence of Religion (Dinin Özü)* kitabının tabiata dayalı oluşu arasında bir uyum oluşturmak için “*Tanrıların Doğuşu*” kitabını yayımladığı da belirtilir. Çünkü Feuerbach, Tanrı mefhumunda insandaki ve tabiattaki unsurları görmeye çalışır. İnsan tabiatın külli gücüyle çatıştığında onu yenmeyi istediğinden dolayı Tanrıların (yani tabiatın) eline düşmüştür. Konuyu biraz daha açacak olursak, Feuerbach’ın düşüncesinden hareketle Tanrı anlayışının ortaya çıkışını üçlü bir aşamada özetleyebiliriz. Birinci evrede, insan kendi (tanrısal) özünü içinden çıkarır ve onu bir mutlak nesne yani tanrı olarak yükseltir. İkinci evrede, insan kendi nesnesinin nesnesi haline gelir, ona bir tapım adar ve onda tüm doyumlarını arar. Üçüncü evrede, eleştiri sayesinde yabancılaştırdığı kendi özünü geri kazanır, söylemin tanrısal ve tapımın hakikatinin kültür yani gerçek dinin insan dini olduğunu keşfeder. Bu noktada Hegel’in yabancılaşma kavramı ile Feuerbach’ın yabancılaşma kavramının ilişkisine kısaca değinmemiz gerekir. Zira Feuerbach kendi teogonisini açıklamak için Hegel’in yabancılaşma

kavramından yararlanır. Fakat Feuerbach bu kavramı Hegel'den almış olmasına rağmen farklı bir şekle dönüştürerek kullanmıştır. Şöyle ki, Hegel bu kavramı Mutlak ruha uyguladığı halde Feuerbach onu somut insana uygular. Yani yabancılaşma kendini kendisi olarak bilmeyi bırakıp başkası gibi gören kişinin tutumu anlamına gelir. Ya da diğer bir ifadesiyle yabancılaşma, insan için aldatıcı bir realite yararına, kendi özünü aşmasıdır.

Feuerbach'ın değerlendirmesine göre, bizim tarafımızdan objektif olarak bakıldığında Tanrı genel kavramdır, sadece cennette kavranır ve bireyselleşir veya mutlağın, kutsalın gökyüzü hayatının özüdür. Fakat şimdi bile bir ideal, mutlak sınırsız bir kişilikte tamamlanır. Tanrı özellikle insanın arzularını karşılayan bir varlıktır. Hatta Feuerbach temel argümanı Tanrılar 'bizim için'dir kavramı üzerine temellenen *Tanrıların Doğuşu*'nda bu durumu şöyle açıklar:

Tanrılar insanoğlunun isteklerinin somutlaşmasıdır. Bilinçli varlıklar kendi mutluluklarını gerçekleştirme de karardır. Fakat ihtiyaç ve tutkularının engellenebileceğinin farkındadırlar. Bundan dolayı, her istek bütün hayata yapışmış olan bir hiçlik duygusuyla beraber gider. Tanrılar iradenin birliğini ve başarıma istidatını ifade eder. Bir Tanrı gerçekte istek ve onun gerçekleşmesi arasındaki farkı kaldıracı bir varlıktır. Tanrılar insani bağımsız duygulardan veya doğayla karşı karşıya gelmekten çıkmaz fakat daha ziyade insanoğlunun arzularının maddileşmesidir. Bilinçli bir varlık olarak onun sahip olduğunu tamamlamaya eğilimlidir, kişi ister, ihtiyaç duyar ve arzular. Bundan dolayı bütün isteklere kaygı ve korku tarafından eşlik edilir, bütün insani aktivitelere bağlı olan hiçliğin yaygın bir anlamıdır. Bu hiçlik Tanrıları ortaya çıkaran düşünceyle, istekle ortadan kaldırılabılır. Tanrı iradenin birliğini ve muktedir olabileen varlığı temsil eder. Tanrı bu ayrımı ortadan kaldıran basit bir varlıktır: Nerede istek yoksa orada Tanrı da yoktur.

Feuerbach için insan çocukluk rüyası alan dinden er ya da geç uyanacak, mutluluğu ve huzuru gökyüzünde değil yeryüzünde, Tanrıda değil bilimde, inanmada değil bilmede arayacaktır. Ve kendi benliğine, kendi varlığına dönecek ve iç dünyasının zenginliklerini keşfederek, kendisini gerçekleştirmenin yollarını bulmaya çalışacaktır. Feuerbach, insanı dini araçlarla ortadan kaldırmaya çalıştığı ama ortadan kaldırmayı başaramadığı sayısız kötüyü, insan edimi olan kültürün, doğal araçların kullanımıyla ortadan kaldıracığını ya da etkilerini azaltacağını savunur. İnsan bu sayısız kötüyü dinle ortadan kaldıracabileceğini düşünebildiği için Feuerbach, "Bu yüzden din, insanın çocuksu özüdür ya da dinde insan bir çocuktur"

(Feuerbach, *The Essence of Christianity*, çev. George Eliot, New York: Harper & Row, 1957, s.37). yargısına varacaktır. Ama çocuk, kendi eylemiyle, gücüyle isteklerini yerine getiremez, isteklerinin yerine getirilmesi için kendini bağımlı hissettiği varlıklara yönelir. Dinin kökleri, yeri ve gerçek anlamı insanlığın çocukluk dönemine aittir ama aynı zamanda çocukluk dönemi bilgisizlik, tecrübesizlik, eğitimsizlik ve kültürsüzlük dönemidir. İnsanın çocukluk dönemini artık geride kaldığı zamanlarda da yeni dinlerin oluştuğu düşüncesine karşı Feuerbach, bu dinlerin söylendiği gibi yeni dinler olmayıp, sadece eleştirel dinler olduğunu belirtir. Bu dinler daha önceki dönemlerdeki dini görüşleri geliştirmişlerdir, akılcılaştırmışlar ve insanın ulaştığı entelektüel aşamaya uygun hale getirmişlerdir. Feuerbach, öyleyse din sadece cehaletin, kıtlığın, çaresizliğin, kültürsüzlüğün gecesinde ortaya çıkıyor, diyerek durumu değerlendirmiştir.

Feuerbach'a göre ateizm bir çeşit hümanizm olacak bu hümanizm de insanlığın yeni dini olacaktır. Bundan dolayı bu dönemde genelde belirtildiği gibi insanların Yeni İncil'i gerçek hümanizmdir; İnsanoğlunun sevgisidir; insanoğlunun azaltılmamış değeridir, sadece tek başına insanoğluna olan inanç ve güvendir, denilebilir. Feuerbach'ın din noktasındaki insanı merkeze alan görüşlerinden de şu sonuç çıkmaktadır: İnsanın ve insan çalışmasının nihai hedefi ancak insan, insanın yetkinleşmesi ve insanlık ülküsü olabilir. İnsan türü ve doğa Tanrı'nın yerini aldığı gibi, insanın oluşum süreci ve kültürün ilerlemesi dinin yerini, insan sevgisi de Tanrı sevgisinin yerini almalıdır. Feuerbach'a göre söylediklerinin ve yazdıklarının sonucunda dini bir ihtilal yapılmış ve Hıristiyanlık'tan vazgeçilmiştir; ancak bundan sonra insan asıl nitelikleri itibarıyla insan olabilir. Çünkü o bununla aslı olmayan bulutlardaki şatolardan vazgeçerek sadece dünyadaki gerçekle, realite ile uğraşmak durumuna gelmiştir. Feuerbach'ın ifadesiyle, "İtikadın yerini itikatsızlık, İncil'in yerini akıl, din ve kilisenin yerini politika, gökyüzünün (cennetin) yerini yeryüzü (bu dünya), duanın yerini çalışma, cehennem yerini fakr-u zaruret, İsa'nın yerini insan almıştır" (Feuerbach, *Geleceğin Felsefesinin İlkeleri*, çev. Oğuz Özügül, İstanbul: Ara Yayınları, 1991, s.56).

Sonuç olarak Feuerbach'ın ilk kitabı *Gedanken über Tod und Unsterblichkeit* (= *Thoughts on Death and Immortality* = *Ölüm ve Ölümsüzlük Üzerine Düşünceler*, 1830) gibi son kitabı *Tanrıların Doğuşu* da din hakkındaydı. Öyle ki, Feuerbach çalışmalarının sadece bir teması olduğunu yazmıştır: "Din ve teoloji ve onunla ilgili olan her şey." Hedefinin de "Dinin karanlık özünü aklın meşalesiyle aydınlatmak" olarak belirtmiştir.

İronik olarak, Feuerbach'ın daha iyi bilinmemesinin sebeplerinden biri onun *The Essence of Christianity* adlı eseriyle özdeşleştirilmesidir. Daha sonra din hakkında yazmış olduğu eserleri ya görmezlikten gelinmiş veya yanlış bir şekilde ilk kitabının az miktarda değiştirilmiş bir hali olarak değerlendirilmiştir. Bu anlamda onun *Tanrıların Doğuşu* adlı eseri kendisinin felsefe dünyasından ölümünün adeta *salası* olmuştur.

